

Тенденции в развитието на туризма в селските райони на България и ЕС

БОЖИДАР ИВАНОВ*, ХРАБРИН БАШЕВ*, ДАНИЕЛА ДИМИТРОВА**, ДИЛЯНА МИТОВА*, ВАСИЛ СТОЙЧЕВ*

*Институт по аграрна икономика – София

**Институт по лозарство и винарство – Плевен

Резюме

Селските райони в България, обособени в рамките на националната дефиниция, през 2012 г. заемат 81% от територията и 39% от населението на страната. Аграрният сектор е с висок относителен дял в създаваната брутна добавена стойност и заетостта в селските общности. Икономиката на местно равнище е слабо диверсифицирана, което обуславя ниската доходност и същевременно високо ниво на безработица. В рамките на ЕС–28, България е една от държавите с най-висок процент на населението в селските райони, изложено на риск от бедност и социално изключване. Страната ни разполага със сериозен потенциал за развитие на туризма, като диверсифицираща селската икономика дейност, формиран от широкото разнообразие от природни ресурси, фолклор, кулинарно разнообразие, обичаи и занаяти, автентични традиции, възможности за развитие на настанителната база.

Целта на изследването е да се установят и съпоставят тенденциите в развитието на туризма в селските райони на България спрямо общата динамика за ЕС–28, да се открият предизвикателствата и възможностите за реализиране на устойчив туризъм. Данните от извършения сравнителен анализ показват, че развитието на туризма в селските райони на страната ни следва общата положителна посока на развитие за държавите – членки на ЕС – разширява се капацитетът на настанителната база, увеличава се броят на нощувките, но чуждестранните туристи се насочват предимно към районите с развит морски или ски туризъм. Привличането на по-голям брой чуждестранни посетители в районите, извън тези за масов туризъм, е в пряка връзка с възможностите за формиране на специфичен за всеки отделен район и комплексен по своята същност туристически продукт, стратегическото му позициониране и популяризиране. Реализирането на синергизъм в икономически, екологичен и социален аспект от развитието на туризма в селските райони е свързано с провеждането на подходящи политики и създаването на бизнес инициативи, които да доведат до промяна в потребителските нагласи и насърчаване на устойчиви модели на потребление.

Ключови думи: туризъм, селски райони, тенденции, ЕС–28, устойчивост

Trends in the development of tourism in the rural areas of Bulgaria and the EU

BOJIDAR IVANOV*, HRABRIN BACHEV*, DILYANA MITOVA*, DANIELA DIMITROVA**, VASIL STOYCHEV*

*Institute of Agricultural Economics – Sofia

**Institute of Viticulture and Enology – Pleven

Abstract

Rural areas in Bulgaria, organized within the national definition, in 2012 occupy 81% of the territory and 39% of the population. The agricultural sector has a high share in generated gross value added and in the employment in rural communities. Local economy is poorly diversified, which determines low incomes, while the level of unemployment is high. Bulgaria is one of the countries with the highest percentage of the population

in rural areas at risk of poverty and social exclusion within the EU–28. Our country has great potential for tourism development, as a diversifying rural economy activity, based on the wide variety of natural resources, folklore, the rich local cuisine, customs and crafts, authentic traditions and opportunities for the development of accommodation facilities.

The aim of the present study is to identify and compare the trends in tourism development in the rural regions of Bulgaria to the overall dynamics for the EU–28, to highlight the challenges and outline the opportunities for realization of sustainable tourism. The data from the comparative analysis show that the development of tourism in rural areas in our country followed the overall positive development direction for the EU Member States – the capacity of the accommodation base was expanding, the number of overnight stays increased, but foreign tourists were directed mainly towards areas with developed sea or ski tourism. Attracting a large number of foreign visitors in areas outside those of mass tourism is directly related to the ability to form specific to each area and complex tourism product, its strategic positioning and promotion. Realizing synergies in the economic, environmental and social aspects of rural tourism development is related to the implementation of appropriate policies and the creation of business initiatives that will lead to a change in consumer attitudes and the promotion of sustainable patterns of consumption.

Key words: tourism, rural areas, tendencies, EU–28, sustainability

Туризмът е най-динамично развиващият се сектор в рамките на глобалната икономика, със сериозно отражение върху редица икономически сфери и социални процеси. По данни на Световната организация по туризъм към ООН (UNWTO, 2017), приносът на сектора (генериран пряко и посредством развитието на свързаните с него сектори) в световния БВП за 2016 г. се изчислява на около 10%, а едно от всеки десет работни места е свързано с предлагането на туристически услуги. Целенасоченото насърчаване на туризма, като диверсифицираща селската икономика дейност, стартира с реформата на ОСП от 2003 г. (Miceli, 2005; Randelli et al., 2014; Горчева, 2016). Осъществяването на неземеделски дейности, вкл. туристически услуги, представлява важно направление в политиката и фактор за постигане на стабилен растеж в цялостната социално-икономическа система на местно ниво (Попов и др., 2007; Атанасова, 2008; Маджарова и др., 2013; Блажева, 2016). Развитието на туризма в селските райони се обуславя, от една страна, от обективно съществуващите предпоставки на средата, но също и от субективните нагласи на потребителите на туристическия продукт, от друга (Pleșoianu, 2017). Спецификата на туристическия продукт в селските райони рефлектира върху по-голямата тежест на културните и природни

фактори, като уникалността на селския ландшафт, наличието на традиционни сгради, които не се използват в достатъчна степен, стремежа към съхранение на автентични занаяти и традиции. С определяща сила на въздействие върху развитието на туризма в селските райони в социален план са фактори като: депопулацията, високите равнища на младежка безработица, а в икономически аспект – ниската доходност от земеделското производство, трудностите при реализацията на земеделските продукти. От гледна точка на потребителите, стимулите за развитие на туризма в селските райони се свеждат до удовлетвореността от спокойствието и комфорта на почивката, автентичността на селския бит и естествената природна среда, възможностите за здравословен начин на живот и пълноценен отдих. Голяма част от общините в България разполагат с ресурсен потенциал (предимно природни дадености) за развитие на различни форми на туризъм (Попов и др., 2007; Николова и Линкова, 2009; Маджарова и др., 2013). В многообразието от видове туризъм с най-сериозен ефект върху социално-икономическото развитие на селските райони в България се открояват (Атанасова, 2008): **масов туризъм** (морски, зимен скитуризм, други видове); **балнеоложки туризъм** (спа туризъм, в класически вид или съчетан със

селски или екотуризм); **социален туризъм** (в типичната си форма, ведомствени почивни станции, туризъм за младежи и ученици); **алтернативен туризъм** (селски, аграрен, фермерски, екотуризм, зелен, конгресен, религиозен, винен, културен, приключенски, ловен и др.). Освен безспорните положителни ефекти в социално-икономически план, в резултат от развитието на туризма много често се формират и неблагоприятни последици предимно от екологично естество – във връзка с прекомерната употреба на ресурси, увеличеното количество отпадъци, загуба на естествени местообитания, повишаване риска от изчезване на застрашени видове, в резултат от прекомерно застрояване и др. Потенциални негативни последици могат да се очакват и в социално-културното развитие на местната общност, когато взаимоотношенията между местните жители и туристите провокират въздействие по посока промяна в ценностите и поведението, които биха застрашили местната идентичност¹. Ограничаването на неблагоприятните въздействия от туризма в селските райони и създаването на условия за съхраняване на естествените ресурси и културни ценности поставят въпроса за въвеждането на нови модели за управление на дейността, създавайки синергия в икономическото, социално и екологично направление на устойчивостта (McAfee and McDonagh, 2011). В редица европейски държави устойчивото развитие на туризма в селските райони понастоящем е не само цел, а признат и възприет подход за реализация на този вид икономическа дейност (Fagioli et al., 2014; Mrkša and Gajić, 2014; Garau, 2015; Jakovic et al., 2015; Trono and Castronuovo, 2016).

Целта на настоящото изследване е да се установят и съпоставят тенденциите в развитието на туризма в селските райони на България спрямо общата динамика за ЕС–28 и да се открият основните възможности и предизвикателства, свързани с постигането на устойчивост в аспекта на този вид дейност.

¹ <http://www.greentourism.eu/en/Post/Name/Sustainable-Tourism>

Материал и методи

Обект на настоящото изследване е развитието на туризма като съвкупност от всички туристически дейности, развивани в селските райони на България и ЕС–28. Използвана е официална статистическа информация, с източник базата данни на Евростат, с акцент върху информацията от статистиката на туризма на регионално ниво, според степента на урбанизация (големи градове, малки градове и предградия, селски райони). Аналитичната дейност обхваща периода 2012–2016 г., след приемане от Европейския парламент и Съвета на Европейския съюз на Регламент № 692/2011 относно Европейската статистика на туризма, който хармонизира системата за набиране на статистически данни за туризма от европейските държави (Eurostat, 2014). Разгледани са в динамика индикаторите:

- места за настаняване – категоризирани и функционирали места за настаняване с 10 и повече легла – хотели, къмпинги и други места за краткосрочно настаняване (туристически и вилни селища, хижи, частни квартири и апартаменти, почивни станции, ваканционни бунгала, къщи за гости и др. места за настаняване).
- брой реализирани нощувки от местни и чуждестранни туристи;
- относителен дял на нощувките, реализирани от местни лица и чужденци, в общия брой нощувките.

Приложени са методите на сравнителен и динамичен анализ, индексен метод и графичен метод.

Резултати и обсъждане

Сравнителен анализ на динамиката на туристическите дейности в селските райони на България и ЕС–28

Значението на туризма за икономическото развитие на ЕС–28 нараства все повече. Съгласно официалната информация на Световния съвет по пътувания и туризъм (World Travel & Tourism Council, 2012, 2017) директният принос на туризма в БВП на Общност-

та през 2016 г. се изчислява на 547,9 млрд. евро или 3,9% от БВП през 2016 г., спрямо 2,9% през 2011 г. Общо (пряко и косвено) туристическата индустрия формира 10,2% от БВП на ЕС–28, осигурява 11,6% от заетостта (при 8,5% през 2011 г.) и 4,9% от общия поток на инвестиционните вложения в обединените граници на страните – членки. Данните за България също показват положителна динамика, като през 2016 г. общият принос на туризма за формиране на БВП се оценява на 12,8% (11 617,8 млн. лв. при 10 502,0 млн. лв. през предходната година или 12,1% от БВП). Директно и индиректно на развитието на туристическите услуги се основава 11,9% от заетостта в страната, като през 2016 г. са открити нови 27 200 работни места, в сравнение с предходната година.

ЕК определя туризма като третата по важност дейност, непосредствено след търговията и строителството, със съществено социално-икономическо значение, носител на потенциал за генериране на икономически растеж и заетост, както и за постигане на баланс в развитието на европейските региони (Juul, 2015). Освен на макро- и мезониво, туризмът придобива все по-голяма значимост и за динамизиране на икономическото развитие на местно равнище. По данни на Евростат към 2015 г. близо 28,0% от населението на ЕС живее в селските райони, като над една четвърт от тях са в условия на висок риск от бедност и социално изключване². За България, където селските райони обхващат 81% от територията на страната и 39,0% от населението³, този процент превишава средното ниво за 28-те европейски държави (над 40,0% живеят в условията на тежки материални лишения, над 30,0% са в риск от бедност и над 20,0% са членове на домакинства с понижено ниво на трудова интензивност. Това показва, че средно около над 50,0% от населението в селските

райони е изложено на риск от бедност и социално изключване).

Осигурената подкрепа през изминалия програмен период 2007–2013 г. по мерките от ПРСР – Мярка 311 „Разнообразяване към неземеделски дейности”, Мярка 312 „Подкрепа за създаване и развитие на микропредприятия” и Мярка 313 „Насърчаване на туристическата дейност”, оказва положително въздействие върху развитието на инфраструктурата на туризма в селските райони на страната ни. По официални данни, капацитетът на легловата база (броят на леглата в експлоатация) в селските райони нараства с 13,0% през периода 2007–2012 г. (ЕС, 2013). Темпът на растеж изпреварва средния за ЕС–27 – 4,9%, както и средния за новите държави – членки (N12) – 11,7%. Тенденцията се запазва и през периода 2013–2016 г., като броят на леглата нараства от 302,4 хил. до 328,3 хил. – с 8,5% при 3,6% средно за ЕС–28 (CAP context indicators)⁴.

Наблюдаваното увеличение отразява цялостното разширяване капацитета на настанителната база в селските райони на страната. За периода 2012–2016 г. са разкрити 357 нови места за настаняване в селските общности, спрямо 150 в малките градове и предградията, и 66 в големите градове. Съпоставката между динамиката в стойностите на показателя за България, в сравнение с ЕС–28, е извършена на база данните към 2015 г., тъй като информацията за 2016 г. по отношение общия брой на местата за настаняване по отделни страни – членки е непълна. Сравнението показва, че ръстът, отчетен в страната ни, изпреварва средния за ЕС–28, съответно – 23,6% спрямо 9,5%. В същото време трябва да се отчете фактът, че в рамките на общността селските райони заемат доминиращо място в общия капацитет на местата за настаняване по региони – 59,1%, в сравнение с 26,7% в междинните райони и 14,2% в градските райони. Това показва, че в по-голямата част от страните – членки е осъзнат и целенасочен стремежът към все по-пълно разгръщане на потенциала за развитие на туризма в селските райони.

⁴ https://ec.europa.eu/agriculture/cap-indicators/context_en

² http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Statistics_on_rural_areas_in_the_EU

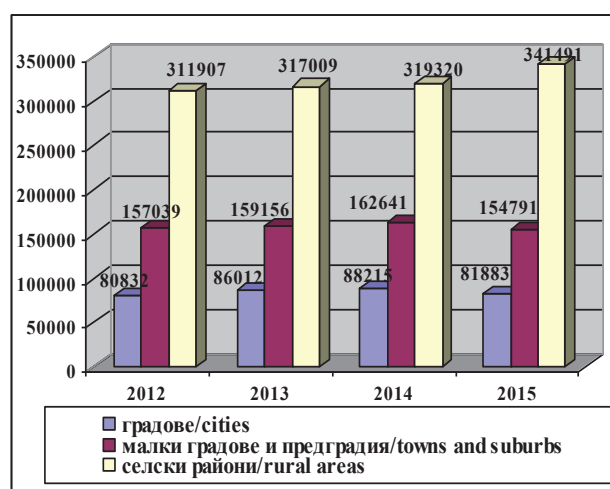
³ European Commission. Factsheet on 2014–2020 Rural Development Programme for Bulgaria, https://ec.europa.eu/agriculture/sites/agriculture/files/rural-development-2014-2020/country-files/bg/factsheet_en.pdf

В България процентното разпределение на капацитета на настанителната база по региони според степента на урбанизация е, както следва: 43,3% в селските райони; 31,8% в малките градове и предградията; 24,9% в големите градове. Въпреки разширяването на относителния дял на местата за настаняване, позиционирани в селските райони, в сравнение с 2012 г. (40,7% от общия брой места за настаняване), в цялостното развитие на инфраструктурата на туризма в страната все още доминира делът на междинните и градски райони, което е показателно за сравнително по-слабото развитие към настоящия момент на туристическите дейности в селските общности. Свидетелство за това е и фактът, че 36,5% от общия брой на леглата в местата за настаняване в страната през 2016 г. са разположени в селските райони, при 37,9% в предградията и малките градове, и 27,5% в големите градове. Процентното разпределение се определя от традиционно по-малкия леглови капацитет на хотелите в селските райони, както и от по-сериозния темп на растеж в броя на местата за краткосрочно настаняване – почивни станции, къщи за гости и др. (от 474 бр. през 2012 г. до 716 бр. през 2016 г.), от този при броя на хотелите (от 649 през 2012 г. до 764 през 2016 г.). Разликата е значителна както спрямо дър-

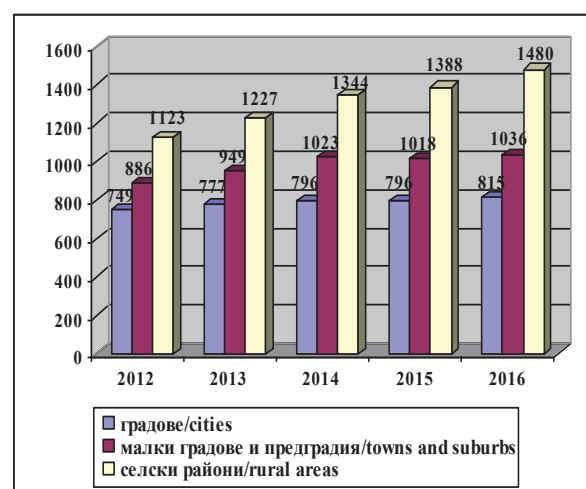
жавите – членки, където развитието на туризма в селските райони е от съществено значение, като Гърция (делът на броя на леглата в селските райони достига 75,6% от общия им брой), Дания (73,0%) и Австрия (71,1%), така и спрямо средното равнище за ЕС–28 – 46,3%, и средното за новите държави – членки – 51,6%⁵. По този показател България изпреварва единствено Белгия (34,5%), Португалия (29,2%), Румъния (29,2%), Великобритания (19,4%) и Малта (4,9%).

Интересът към туристическите услуги, предлагани в селските райони от страна на местните жители и чужденците, е проследен посредством изменението в стойностите на показателя брой нощувки. Данните на ниво ЕС–28 показват слабо увеличение (с 3,1%) в броя на реализираните нощувки в селските райони през 2016 г., в сравнение с 2012 г., като единствено през 2015 г. се наблюдава отклонение от възходящата посока на развитие на тенденцията (фиг. 2). В началото на изследвания период в общия брой на нощувките преобладава делът на реализираните нощувки от местните жители (60,0%), което показва, че селските райони са предпочитана дестинация предимно от страна на вътрешния ту-

⁵ https://ec.europa.eu/agriculture/cap-indicators/context/2017/c30_en.pdf

а) ЕС–28 / EU–28

б) България / Bulgaria

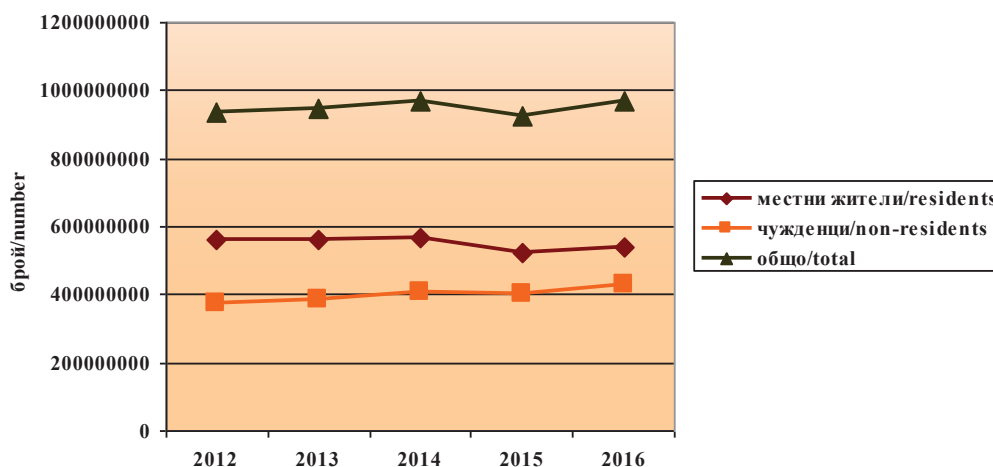
Фиг. 1. Динамика в броя на местата за настаняване в ЕС–28 и България
Fig. 1. Dynamics in the number of accommodation establishments in the EU–28 and Bulgaria

Източник: Евростат. / Source: Eurostat (<http://appsso.eurostat.ec.europa.eu>).

рестопоток. Динамиката на показателя, обаче, илюстрира спад в търсенето на туристически услуги от страна на тази целева група туристи през последните две години, като намалението е в размер на 4,1% през 2016 г., в сравнение с първата година от изследвания период. Въпреки това, делът на местните туристи в общия брой на реализираните но-

щувки продължава да е доминиращ – 55,8% през 2016 г.

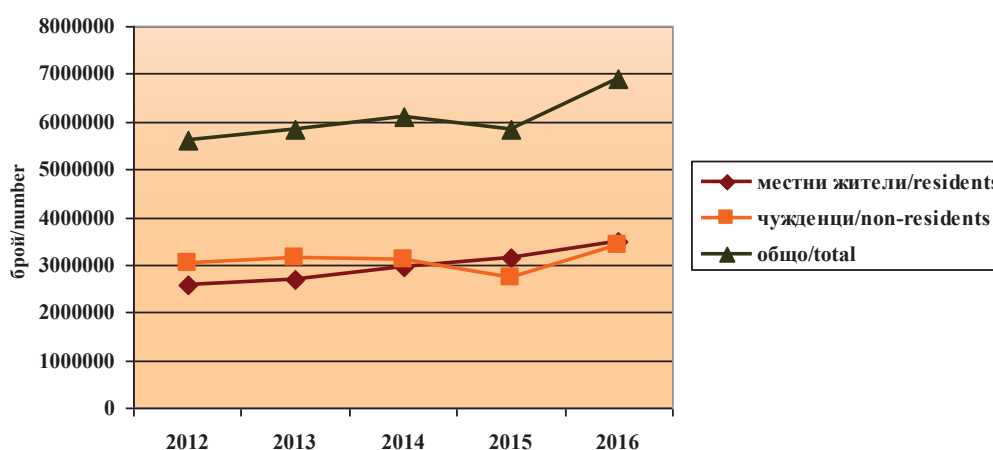
Положително явление е нарастващият интерес към туризма в селските райони от страна на туристите с местожителство, извън границите на ЕС–28. Динамиката в броя на реализираните нощувки от чуждестранните туристи показва устойчива тенденция на рас-

Фиг. 2. Изменение в броя на нощувките, реализирани в селските райони на ЕС–28 от местни жители и чужденци

Fig. 2. Change in the number of nights spent by residents and by non-residents in rural areas in EU–28 during 2012–2016 period

Източник: Евростат. / Source: Eurostat (<http://appsso.eurostat.ec.europa.eu>).

Фиг. 3. Изменение в броя на нощувките, реализирани в селските райони на България от местни жители и чужденци през периода 2012–2016 г.

Fig. 3. Change in the number of nights spent by residents and by non-residents in rural areas in Bulgaria, during 2012–2016 period

Източник: Евростат. / Source: Eurostat (<http://appsso.eurostat.ec.europa.eu>).

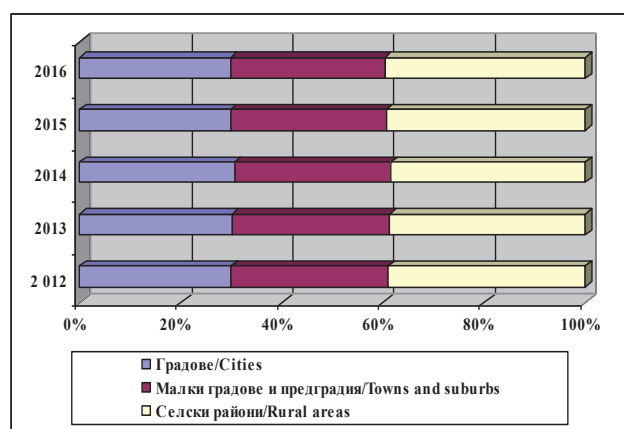
теж, като достигнатият ръст е с 13,8% на база съпоставката между стойностите на показателя през 2016 г., спрямо 2012 г. Едновременно с това нараства и относителният дял на нощувките, осъществени в селските райони от чужденци в общия брой на нощувките – от 39,9% през 2012 г. до 44,2% през 2016 г.

Аналогична тенденция на отразената в границите на ЕС–28 се наблюдава и в България – общият брой реализирани нощувки в селските райони се увеличава, като ръстът е най-сериозен през 2016 г. – с 23,4% спрямо началната година (фиг. 3). Темпът на растеж изпреварва отчетения средно за държавите – членки. По-сериозно и стабилно увеличение на интереса към туристическите посещения в селските райони се наблюдава от страна на българските туристи – броят на осъществените от тях нощувки нараства с 36,6% за изследвания период. От страна на чуждестранните посетители се наблюдават известни колебания по години, като през 2016 г., в сравнение с 2012 г., е реализиран растеж в броя на нощувките в размер на 12,3%. Докато в началото на периода в общия брой на нощувките преобладаващ е дялът на чуждестранните туристи – 54,3%, спрямо 45,7% на местните, през 2016 г. съотношението се променя в полза на българските туристи – 50,6%, спря-

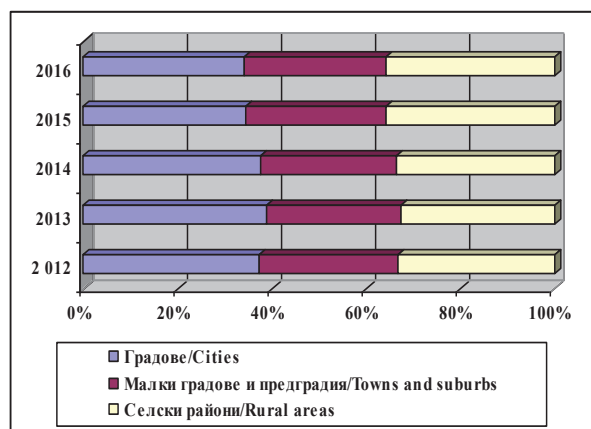
мо 49,4% на чужденците. Промяната е резултат от по-голямото увеличение на броя на нощувките, реализирани от българските туристи в селските райони на страната.

Структурата на общия брой нощувки по региони показва, че сред местните туристи в рамките на ЕС предпочитанията са предимно към отпих в селските райони – 39,6% от общия брой нощувки през 2016 г. (фиг. 4). В останалите два региона – малки градове и предградия, големи градове, броят на осъществените нощувки представлява съответно 30,6% и 29,8% от общия им брой. Разгледан в динамика, относителният дял на броя на нощувките в селските райони бележи слабо увеличение през 2016 г. спрямо 2012 г., докато процентното участие на останалите два региона намалява под въздействие на по-силните темпове на намаление в броя на реализираните нощувки в големите и малките градове и предградията, спрямо намалението в броя на нощувките от местни туристи в селските райони.

В общия брой на нощувките, реализирани от чуждестранни туристи на територията на ЕС, слаб превес заема дялът на селските райони – 35,8%, в сравнение с големите градове – 34,0%, и малките градове и предградия – 30,2%. Трябва да се отбележи, че общият

а) местни лица / residents

б) чужденци / non-residents

Фиг. 4. Относителен дял на броя нощувки от местни лица и чужденци в общия брой на нощувките, реализирани на територията на EU–28 според степента на урбанизация, през периода 2012–2016 г.
Fig. 4. Relative share of the number of nights spent by residents and non-residents in the total number of overnight stays in the EU–28 according to the degree of urbanization under 2012–2016 period

Източник: Евростат. / Source: Eurostat (<http://appsso.eurostat.ec.europa.eu>).

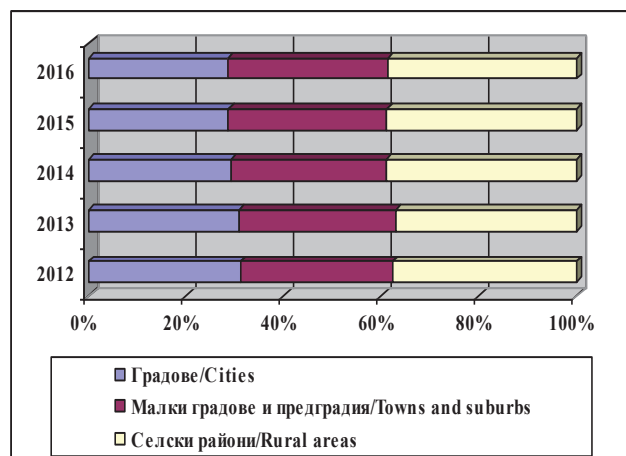
брой на нощувките, според методологията на Евростат, обхваща и бизнес пътуванията, което до известна степен обяснява високия процентен дял на нощувките в градските райони. Динамиката на показателя през разглеждания период очертава намаляващо процентно участие на нощувките, осъществени в големите градове, много слабо повишение на дела на нощувките в малките градове и предградията, и по-сериозно увеличение на процента на броя нощувки в селските райони. В зависимост от спецификата и местоположението на предлаганите туристически услуги в селските райони на отделните държави – членки варира и съотношението в броя на нощувките, например в държавите с развит морски туризъм – Хърватия и Гърция, относителният дял на броя на нощувките в селските райони, предимно в близост до крайбрежието, достига съответно 66,1% и 65,1% от общия брой на нощувките⁶.

В общия брой на нощувките, реализирани от местни туристи в България, също преобладаващ е дялът на нощувките в селските райони – 38,7% през 2016 г., като слабо увеличение се наблюдава през последните три години

⁶ http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Tourism_statistics_at_regional_level

ни. Процентът на нощувките в градовете отстъпва позиции от 31,1% през 2012 г. до 28,6% през 2016 г., а дялът на нощувките в междинните райони се повишава – от 31,3% до 32,7% (фиг. 5). Данните от извършено проучване на Евробарометър (2016) за предпочитанията на европейците към туризма показват, че 81% от анкетирания български граждани прекарват почивката си в собствената си страна, като посоченият процент превишава средния на европейско ниво – 50,0%. Основните предпочитания на местните туристи са свързани с морския туризъм – 43,0%, при средно 39,0% за ЕС, посещения при семейство/роднини/приятели в провинцията – 37,0%, както и с отдиха сред природата (планина, езеро, пейзаж и др.) – 37,0%. Все още, най-вероятно поради ограничените доходи на местните туристи, предпочитанията към културен, религиозен, кулинарен и други видове туризъм заемат много малък относителен дял сред предпоставките за избор на туристическа дестинация – 10% от анкетирания, при средно 26,0% за ЕС.

В структурата на броя на нощувките от чуждестранни туристи в България най-голям дял заемат малките градове и предградията – 42,0% през 2016 г., следвани от големите

а) местни лица / residents

Фиг. 5. Относителен дял на броя нощувки от местни лица и чужденци в общия брой на нощувките, реализирани на територията на България, според степента на урбанизация, през периода 2012–2016 г.
Fig. 5. Relative share of the number of nights spent by residents and non-residents in the total number of overnight stays in Bulgaria according to the degree of urbanization under 2012–2016 period

Източник: Евростат. / Source: Eurostat (<http://appsso.eurostat.ec.europa.eu>).

градове – 37,0%, и селските райони – 21,0%. Посочените данни категорично показват, че предпочитанията, относно дестинацията на престоя на туристите от чужбина в страната ни, се формират основно от възможностите за практикуване на морски или скитуризм. Разгледан в динамика, относителният дял на нощувките, осъществени от чуждестранни туристи в селските райони, намалява с близо 2 процентни пункта, докато процентното участие на нощувките в малките градове и предградията се увеличава приблизително със същия размер. Причината се корени в по-бавния темп на нарастване на броя на нощувките в селските райони както спрямо темпа на увеличение на общия брой на нощувките, реализирани от чуждестранни туристи в страната – с 20,1%, така и спрямо ръста в броя на нощувките в междинните райони – с 23,8%, и в градските райони – с 20,7%.

Изнесените данни показват, че под влияние на отпусканата през годините финансова подкрепа капацитетът за развитие на туризма в селските райони се увеличава, по линия най-вече на изградената материална база. В същото време, по отношение темповете на развитие на туристическата инфраструктура се вижда, че страната ни изостава спрямо средното равнище за ЕС–28. Косвено доказателство за това е и по-бавният темп на растеж в броя на нощувките, реализирани от чуждестранни туристи на територията на страната, в сравнение със средноевропейския. Нарастващият интерес на българските туристи към селските райони е положително явление, но трябва да се има предвид, че почивката на село се свързва предимно с посещение при роднини или познати, а не конкретно с практикуването на определена форма на туризъм, което се отразява и върху степента на използване на създадената леглова база. Посещенията на чуждестранните туристи са насочени основно към известни и познати дестинации за морски или скитуризм. Привличането на по-голям брой чуждестранни туристи е в пряка връзка с възможностите за формиране на специфичен за всеки отделен район и комплексен по своята същност туристически

продукт, стратегическото му позициониране и популяризиране.

Възможности и предизвикателства пред развитието на туризма в селските райони на България

В световен мащаб развитието на туризма се характеризира със стабилен темп на растеж, въпреки наличието на периодични смущения в общата икономическа среда, като броят на международните туристи нараства близо 1,8 пъти за периода 2000–2016 г., а ръстът на приходите от международен туризъм е още по-голям – с около 2,5 пъти (от 495 млрд. щатски долара през 2000 г. до 1220 млрд. щатски долара през 2016 г.) (UNWTO, 2017).

Европа продължава да е основната туристическа дестинация с пазарен дял от 50% в общия брой на международните туристически посещения през 2016 г., акумулирайки 37% от приходите, реализирани от международния туризъм. България се нарежда сред местата, които привличат все по-голям интерес, предвид постигнатото увеличение с 16% на посещенията на международни туристи през 2015 г., спрямо предходната година (UNWTO, 2017). За сравнение, отчетеното повишение по този показател е с 11% в Румъния, с 13% в Сърбия и с 4% в Гърция. По данни на Министерството на туризма броят на чуждестранните туристи, посетили страната за периода януари–ноември 2017 г., нараства със 7,3% спрямо същия период на предходната година⁷. Традиционно с най-голям дял в общия брой на чуждестранните посетители са туристите от съседните ни държави – Гърция (12,6% от общия брой на посещенията), и Румъния (12,5%), като броят им се увеличава съответно с 8,2% и 2,4%. От списъка с общо 50 държави, чиито граждани са посетили България, само за десет е регистрирано намаление. Посещенията с цел почивка и ваканция заемат 62,8% от общия брой на всички посещения. Китайските туристи са целева ниша с все по-нарастващо значение за развитието на туризма, вкл. в селските райони,

⁷ <http://www.tourism.government.bg/bg/kategorii/statisticheski-danni>

както в ЕС, така и в България. Данните на Евростат показват, че броят на реализираните нощувки на китайските туристи нараства повече от три пъти за периода 2006–2016 г., като отчетеният ръст е най-висок и изпреварва редица други държави като САЩ (+115,0%), Русия (+189,0%) и Бразилия (+239,0%)⁸. Интересът към туризма в селските райони от страна на китайските посетители е сравнително от скоро, но очакванията са да нараства в бъдеще (Frags, 2017). Основания за това дават повишаването на интереса към посещения на по-малки по размер територии, стремежът не само към разглеждане, но към задълбочаване („потаяне“) в културата, историята и ценностите на дестинацията, разширяването на сегмента от посетители – от възрастни групи до семейства.

Растящият брой туристи, посещаващи страната ни, представлява потенциална възможност за развитието и на туризма в селските райони. В същото време, освен че носи икономически ползи, цялата съвкупност от различни видове туристически дейности създава и множество екологични и социални заплахи. С оглед популяризиране действията, спомагащи за ограничаване на вредните последици в екологичен и социален план, Световната организация по туризъм (UNWTO) обяви изминалата 2017 г. за Международна година на устойчивия туризъм за развитие. Според дефиницията на организацията, устойчив е този туризъм, който „отчита настоящото и бъдещото си влияние върху икономиката, обществото и околната среда и задоволява нуждите на посетителите, индустрията, природата и приемните общности.“ В основата на устойчивото развитие на туризма стоят три основни цели⁹:

- Оптимизиране употребата на природните ресурси по начин, който да поддържа жизненоважните екологични процеси, да осигурява опазване на природното наследство и биологичното разнообразие;

⁸ Tourism in China to the EU more than tripled, <http://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/DDN-20180118-1?inheritRedirect=true&redirect=%2Feurostat%2F>

⁹ <http://sdt.unwto.org/content/about-us-5>

- Уважение към социалната и културна идентичност на приемащите общности, съхранение на тяхното материално и нематериално културно наследство, традиции и ценности, като туризмът трябва да допринася за разбирателството и толерантността между различните култури;

- Осигуряване на жизнеспособно, в дългосрочен аспект, икономическо развитие по начин, който предоставя справедливо разпределение на социално-икономическите ползи за всяка една от заинтересованите страни, например възможности за стабилна заетост и доходност, предоставяне на социални услуги и облекчаване на бедността в приемните общности.

Международната инициатива постави акцент върху необходимостта от промяна на политиките, бизнес практиките и потребителските навици, които да подпомогнат реализирането на устойчивост в сферата на туризма. Тази необходимост е особено осезаема в селските райони, където природните ресурси, които се явяват изходната основа за развитие на туристическите дейности, представляват и основен фактор за селскостопанското производство, както и източник на биоразнообразие, генетични ресурси и екосистемни услуги. Повишаването на предприемаческата култура в аспекта на устойчивото развитие на туризма на местно ниво е важна стъпка, но като ограничителен фактор в посока на нейната реализация се явява прогресивното обезлюдяване и все по-силно проявяващите се недостиг на квалифицирани кадри. Потребителските нагласи са вторият по важност елемент в контекста на постигането на положителни ефекти най-вече в екологичен и социален план. Обезпокоителни са данните от проучването на Евробарометър (2016), според които 57,0% от анкетирания български туристи при избора си на дестинация за отдых и почивка не отчитат като условия от важно значение въвеждането на устойчиви/екологосъобразни практики, степента на достъпност на територията за транспортни средства с ниско въздействие върху околната среда, въвеждането на екологосъобразни туристи-

чески практики (мерки за икономии на електричество и води, рециклиране и др.) в местата за настаняване, наличието на сертификати с обозначение за устойчиви/екологосъобразни практики и др. Малко по-нисък е този процент на европейско ниво – 54,0%, но данните показват, че както в рамките на ЕС, така и в България трябва да се възпитава и стимулира потребителската култура към предпочитания на дестинации, дейности и атракции, които допринасят за социално-икономическото и екологично равновесие в селските общности.

Заклучение

Разширяването на настанителната база, растящия брой ношувки, от страна едновременно на българските и чуждестранни посетители, свидетелстват за потенциала, с който страната ни разполага за развитие на туризма в селските райони. Динамиката, изследвана за цялата съвкупност от туристически дейности, предлагани на местно ниво, следва посоката, изведена общо за държавите – членки на ЕС–28. В същото време е явна необходимостта от подобряване на инфраструктурата и суперструктурата на туризма. Стимулирането на стабилен интерес от страна на чуждестранните туристи към районите, извън масово посещаваните, изисква формирането на комплексни туристически продукти, съчетаващи различни, но специфични за всеки отделен район, форми на туризъм – селски, аграрен, фермерски, екотуризъм, балнеоложки, ловен, спортен и др. Сегментирането на потребителите на туристически услуги е важен инструмент за позициониране и налагане на продукта, от което зависи до голяма степен икономическата жизнеспособност на този вид дейност. С оглед на това, провежданата политика в туризма на национално и местно ниво трябва да е насочена към популяризиране на селските райони като привлекателна дестинация не само в рамките на ЕС–28, но и в динамично развиващите се икономики, като Китай, Индия, Малайзия, Виетнам и др.

Устойчивото развитие на туризма, осигуряващо съхраняването на природните ресурси, културната идентичност и ценностите на местната общност, изисква повишаване на предприемаческата култура с акцент върху качеството на предлагания продукт. Разработването и приложението на сертификационни схеми е приложим модел за поддържане качествените параметри на продукта на селския туризъм, най-вече в аспекта на неговата екологосъобразност, но също и механизъм за привличане на по-голям брой туристи, осигуряване на стабилен туристопоток и увеличаване продължителността на престоя им. Постигането на устойчивост в развитието на туризма в селските райони е функция както на предприемаческата инициатива, така и на институционалната среда и сътрудничеството между държавна власт и бизнес. Реализирането на синергизъм в икономически, екологичен и социален план, посредством селския туризъм, е свързано и със създаването на устойчив модел на потребление – повишаване значимостта на екологичните и социални фактори в съзнанието на туристите.

ЛИТЕРАТУРА

- Атанасова, М.** (2008). Влияние на селския туризъм за развитие на селските райони в България. В: Янакиева, И., Р. Попов, Я. Славова, М. Атанасова, М. Анастасова, О. Боюклиев, Н. Маламова, П. Йовчевска, Б. Иванов. Социално-икономически предизвикателства пред селските райони, НЦАН, ИАИ, С., 45-56.
- Атанасова, М.** (2008). Селският и аграрният туризъм – важни направления за влияние на ОСП върху социално-икономическото развитие на селските райони. Икономика и управление на селското стопанство, 53, 6, 44-54.
- Блажева, В.** (2016). Селският туризъм в България – предпоставка за развитие на регионите. Научни трудове, т. LX, кн. 1, Аграрен университет – Пловдив, 101-106.
- Горчева, Т.** (2016). Реформирането на Общата селскостопанска политика и ползите за България. Народно стопански архив, 1, 3-21.
- Маджарова, С., М. Пенева, Е. Патарчанова.** (2013). Селски райони. Издателски комплекс – УНСС, София, 264-280.

Николова, М., М. Линкова. (2009). Бариери пред развитието на селския туризъм в България, Диалог, 5, 14-31.

Попов, Р., О. Боюклиев, М. Атанасова, М. Анастасова-Чопева, И. Боевски, Н. Маламова, Б. Иванов. (2007). Диверсификация на стопанската дейност и подобряване качеството на живот в селските райони на България в контекста на ОСП на ЕС. Икономика и управление на селското стопанство, 52, 3, 96-101.

Fagioli, F. F., Diotallevi, F., & Ciani, A. (2014). Strengthening the sustainability of rural areas: the role of rural tourism and agritourism. *Rivista di Economia Agraria/Italian Review of Agricultural Economics*, 69(2-3), 155-169.

Frgs, W. (2017). Chinese outbound tourism sophistication and dispersion offering new opportunities for rural destinations in Europe. http://www.ku.de/fileadmin/160122/files/veranstaltungen/2017/Tagung/170530_Deutsch-Chinesische_Fachtagung/Arkt.pdf

Garau, C. (2015). Perspectives on Cultural and Sustainable Rural Tourism in a Smart Region: The Case Study of Marmilla in Sardinia (Italy). *Sustainability*, 7(6), 6412-6434.

Jaković, B., Tubić, D., & Đurović, M. (2015). Sustainable development of rural tourism by developing new and authentic tourism products. ToSEE – Tourism in Southern and Eastern Europe, Vol. 3, pp. 103-114.

Juul, M. (2015). Tourism and the European Union—Recent Trends and Policy Developments. *European Parliament*. [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2015/568343/EPRS_IDA\(2015\)568343_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2015/568343/EPRS_IDA(2015)568343_EN.pdf)

Lane, B., E. Kastenholtz, J. Lima, J. Majewski. (2013). Industrial heritage and agri/rural tourism in Europe. Study, European Parliament. Directorate-General for Internal Policies. Policy Department B: Structural and cohesion policies. Transport and tourism, 148 pp., [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2013/495840/IPOL-TRAN_ET\(2013\)495840_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2013/495840/IPOL-TRAN_ET(2013)495840_EN.pdf)

McAreavey, R., & McDonagh, J. (2011). Sustainable rural tourism: Lessons for rural development. *Sociologia ruralis*, 51(2), 175-194.

Miceli, V. (2005). *EU Agricultural Policy: the Concept of Multifunctionality and Value Added Agriculture* (No. crn0504). Università Cattolica del Sacro Cuore, Centro di Ricerche in Analisi economica e sviluppo economico internazionale (CRANEC). <http://centridiricerca.unicatt.it/cranec-crn0504.pdf>

Mrksa, M., & Gajic, T. (2014). Opportunities for sustainable development of rural tourism in the municipality of Vrbas. *Ekonomika Poljoprivrede*, 61(1), 163.

Pleșoianu, D. M. (2017). Development Strategies for Rural Tourism in Dobrogea. *Scientific Papers: Management, Economic Engineering in Agriculture & Rural Development*, 17(3).

Randelli, F., P. Romei, M. Tortora. 2014. The evolution of rural tourism in Tuscany. *Bollettino de la Societ = Geografica italiana Roma, serie XIII, vol. VII, pp. 375-389.*

Trono, A., V. Castronuovo. 2016. Cultural landscape and sustainable tourism in rural areas. Case studies from the Puglia region in Southern Italy. In: *Proceedings of TCL 2016 Conference INFOTA*, 571-586., http://infota.org/wp-content/uploads/2017/01/Proceedings_TCL2016.pdf

Проучване Евробарометър 432. Предпочитания на европейците към туризма. България. <http://ec.europa.eu/COMFrontOffice/publicopinion/index.cfm/Survey>

European Commission. Rural development in the EU. Statistical and economic information. Report 2013, https://ec.europa.eu/agriculture/statistics/rural-development/2013_en

Eurostat. Methodological manual for tourism statistics – 2014, version 3.1., <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/3859598/6454997/KS-GQ-14-013-EN-N.pdf>

World Tourism Organisation (UNWTO). 2017. Tourism highlights. 2017 edition, 15 pp., <http://mkt.unwto.org/publication/unwto-tourism-highlights>.

World Travel & Tourism Council. Travel & Tourism Economic Impact Bulgaria 2014, 2016, 2017, <https://www.wttc.org/research/economic-research/economic-impact-analysis>

World Travel & Tourism Council. Travel & Tourism Economic Impact European Union 2012, 2016, 2017, <https://www.wttc.org/research/economic-research/economic-impact-analysis>